

Araştırma Makalesi

Ortaöğretim Öğrencilerinde Siber Zorbalığın Yordayıcıları Olarak Çevrimiçi Ahlaki Çözülme ve Akılcı Olmayan İnançlar

Online Moral Disengagement and Irrational Beliefs as Predictors of Cyberbullying in Secondary School Students

Research Article

Hümeysra Ekinci¹

Fuad Bakioğlu*²

Karamanoğlu Mehmetbey
Uluslararası Eğitim
Araştırmaları Dergisi

Haziran, 2025
Cilt 7, Sayı 1
Sayfalar: 54-68
<http://dergipark.gov.tr/ukmead>

* Sorumlu Yazar

Makale Bilgileri

Geliş : 20.02.2025
Kabul : 16.06.2025

DOI: 10.47770/ukmead.1643600

Özet

Bu araştırmanın amacı, ortaöğretim öğrencilerinde siber zorbalığın yordayıcıları olarak çevrimiçi ahlaki çözülme ve akılcı olmayan inançları incelemektir. İlişkisel tarama modelinde olan bu araştırmaya 500 ortaöğretim öğrencisi katılmıştır. Veriler Siber Zorbalık Ölçeği, Akılcı Olmayan İnançlar Ölçeği Ergen Formu, Çevrimiçi Ahlaki Çözülme Ölçeği ve Kişisel Bilgi Formu ile toplanmıştır. Bulgulara göre ortaöğretim öğrencilerinin siber zorbalık düzeyleri cinsiyet, sınıf düzeyi, algılanan gelir düzeyi, internet kullanım amacı ve internete bağlanılan ağıta göre farklılık göstermektedir. Ortaöğretim öğrencilerinin siber zorbalık düzeyleri ile çevrimiçi ahlaki çözülme ve akılcı olmayan inançlar arasında pozitif yönde ve orta düzeyde, bir günde internette geçirilen süre arasında pozitif yönde ve düşük düzeyde anlamlı ilişki bulunmuştur. Ortaöğretim öğrencilerinin ahlaki çözülme düzeyleri, akılcı olmayan inançları ve bir günde internette geçirilen süreleri siber zorbalık düzeylerini anlamlı düzeyde yordamakta ve toplam varyansının yaklaşık %30'unu açıklamıştır. Son olarak araştırmada elde edilen bulgular ilgili alanyazın doğrultusunda tartışılmış ve öneriler sunulmuştur.

Anahtar kelimeler: Siber zorbalık, çevrimiçi ahlaki çözülme, akılcı olmayan inançlar.

Abstract

The aim of this study is to examine online moral disengagement and irrational beliefs as predictors of cyberbullying among secondary school students. 500 secondary school students participated in this study, which has a relational screening model. Data were collected using the Cyberbullying Scale, Irrational Beliefs Scale Adolescent Form, Online Moral Disengagement Scale, and Personal Information Form. According to the findings, cyberbullying levels of secondary school students vary according to gender, grade level, perceived income level, purpose of internet use, and the device used to connect to the internet. A positive and moderate relationship was found between cyberbullying levels of secondary school students and online moral disintegration and irrational beliefs, and a positive and low-level significant relationship was found between the time spent on the internet per day. Moral disintegration levels, irrational beliefs, and time spent on the internet per day of secondary school students significantly predicted cyberbullying levels and explained approximately 30% of the total variance. Finally, the findings obtained in the study were discussed in line with the relevant literature and suggestions were presented.

Cyberbullying, online moral disengagement, irrational beliefs. **Keywords**

International Journal of
Karamanoğlu Mehmetbey
Educational Research

June, 2025
Volume 7, No 1
Pages: 54-68
<http://dergipark.gov.tr/ukmead>

* Corresponding author

Article Info:

Received : 20.02.2025
Accepted : 16.06.2025

DOI: 10.47770/ukmead.1643600

¹ Milli Eğitim Bakanlığı, ekincihumeyra@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-9848-3981>

² Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, fuadbakioglu@kmu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-9905-6199>

Bu makale ikinci yazarın danışmanlığında birinci yazarın yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Bu çalışma Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulu'nun 24.10.2022 tarihli 06-22/139 sayılı etik kurul onayı alınarak gerçekleştirilmiştir.

GİRİŞ

Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler, içinde yaşanılan çağın en önemli özelliklerinden biri olarak değerlendirilebilir. Bu gelişmeler; telefon, tablet, bilgisayar, akıllı telefon, mobil uygulama, web uygulama gibi teknolojik araçları insan hayatının vazgeçilmez parçası haline getirmiştir. Bilgi ve iletişim teknolojilerinin en önemli buluşlarından birinin internet olduğu düşünülmektedir.

Bireyin her türlü bilgiye ulaşmasına ve iletişim kurmasına imkân sağlayan internet, teknolojik cihazların fonksiyonelliğini artırmak için ihtiyaç haline gelmiştir. İnsanlar internet temelli sosyal medya platformlarını kullanarak mesajlarını iletebilmekte ve tek bir işlemle mesajlarını tüm dünya ile paylaşabilmektedir (Kara, 2013; Stanley, 2004). İletişim teknolojilerinin aktif kullanımı zaman ve mekân sınırlılığını ortadan kaldırmıştır. İnsanların alışkanlıklarını değiştirmiş, iletişim kurma şekillerinde farklılıklara sebep olmuştur (Alzamil, 2021); iletişime yeni bir boyut kazandırmış ve günlük işlerin çevrimiçi ortamlarda yapılmasını sağlamıştır. Günümüzde eğitim, bilimsel çalışmalar, ticaret, bankacılık, sağlık, haberleşme, eğlence, oyun oynama, dizi/film izleme, sosyalleşme, alışveriş yapma gibi birçok faaliyet çevrimiçi ortamlarda yapılmaktadır. Bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan bu gelişmeler insanların maliyet ve zamandan tasarruf yapmalarını sağlamaktadır.

Teknolojinin gelişimi ve değişimi ile insanlara sunduğu imkânlar arttıkça Türkiye’de ve tüm dünyada internet kullanım oranları artış göstermiştir. We Are Social’ın (2022) yayınladığı rapora göre Türkiye’de internet kullanım oranı %82, sosyal medya kullanım oranı ise %80 olarak açıklanmıştır. Bu oranların bir önceki yıla göre internet kullananlarda %5.9 sosyal medya kullananlarda ise %14.8 oranında arttığı belirtilmiştir. Sosyal medya kullanıcılarının %58.7’si erkek, %41.3’ü kadınlardan oluşmaktadır. İnsanların sosyal medyada harcadığı süre ise günlük 2 saat 59 dk olarak hesaplanmıştır. Raporda, %3.3’lük Türkiye nüfusunun yaklaşık %91’inin mobil ağa sahip olduğu belirtilmiştir. Bu rapora göre Türkiye nüfusunu büyük çoğunluğu internet ve sosyal ağları kullanmaktadır.

Teknoloji alanındaki gelişmelerin insanlara sağladığı faydalar ve günlük yaşamı kolaylaştırması göz ardı edilemez. Bilgi ve İletişim Teknolojileri (BİT), ergenlere bilgiye erişim ve kişilerarası ilişkilerin geliştirilmesi gibi avantajlar sağlasa da uygun olmayan BİT kullanımı birçok tehlikeyi de beraberinde getirmektedir. Özellikle internet ve cep telefonlarının sunduğu sosyal etkileşim olanakları, zorbalık davranışlarının okul ortamının fiziksel sınırlarının ötesine geçmesine yol açmakta ve sanal ortamda zorbalığı kolaylaştırmaktadır (Cross vd., 2015). Bu zorbalık türü siber zorbalık olarak adlandırılmaktadır (Horzum ve Ayas, 2014). Zorbalık, daha güçlü bir kişi veya grup tarafından sürekli olarak kasıtlı zarar verme şeklidir (Olweus, 1993; Rigby, 2007). Olweus’a (1994) göre zorbalık, birisinin kasıtlı olarak başka bir kişiye zarar veya rahatsızlık vermesi ya da buna teşebbüs ettiği olumsuz bir eylem olarak tanımlanmaktadır. Olweus’un zorbalık tanımı, siber zorbalıkla ilgili araştırmalarda ön plana çıkmaktadır (Kofoed ve Stosur, 2019).

Siber zorbalık yirmi birinci yüzyılın ilk çeyreğince araştırılan bir konu haline gelmiştir (Sung, 2018). Siber zorbalık, e-posta, kısa mesaj, sohbet odaları, sosyal medya ve bloglar gibi çeşitli elektronik ortamlarda meydana gelmektedir (Whittaker ve Kowalski, 2014). Siber zorbalık karşıdaki kişiye; cep telefonu, bilgisayar ve tabletler gibi elektronik cihazlar üzerinden çeşitli sosyal medya uygulamalarında veya birden fazla öğrencinin katılabileceği video oyun sitelerinde çevrimiçi mesajlaşma yoluyla iletilen bir zorbalık biçimidir. Amaç, kişiyi incitmek, taciz etmektir. Düşmanca duygularla, kasıtlı olarak ve tekrar tekrar yapılır (Hinduja ve Patchin, 2018). Siber zorbalıkla ilgili yapılan tanımlar incelendiğinde tanımların benzer özelliklere sahip olduğu söylenebilir. Erdur-Baker ve Topçu (2008) siber zorbalığın; kişiyi sohbet odasından çıkarmak, fotoğraflarını habersiz çekmek ve bu fotoğrafları onu utandırmak için kullanmak, kişiyle ilgili web sayfası hazırlamak ve kişiye iftira atmak, onu karalamak amaçlı paylaşımlarda bulunmak, çevrimiçi ortamlarda ya da e-posta yoluyla taciz ve tehdit edici mesajlar yollamak, kişi hakkında dedikodu yaymak, kişinin profiline yönelik aşağılayıcı mesajlar kötü sözler yazmak gibi davranışları kapsadığını belirtmiştir.

Sosyal medya ve internetin olumsuz kullanımı sonucunda ortaya çıkan risklerden biri olan siber zorbalık, yaygınlığının yüksek olması sebebiyle önemli bir halk sağlığı sorunu olarak kabul edilmektedir (Espelage vd., 2018; Ridell vd., 2018). Yapılan araştırmalara göre siber zorbalık eylemleri dünya genelinde her geçen gün artmaktadır (Yazgılı ve Baykara, 2021). Çeşitli ülkelerde yapılan araştırmalar siber zorbalığın ergenlik döneminde sık görülen bir olgu olduğunu vurgulamaktadır (Brochado vd., 2017; Calvete vd., 2010; Garaigordobil, 2015; Gimenez Gualdo vd., 2015; Pereira vd., 2016; Schneider vd., 2012). Türkiye’de yapılan araştırmalarda da benzer sonuçlara ulaşılmış ve siber zorbalığın ergenlik döneminde yaygın olduğu belirtilmiştir. Araştırma sonuçları ergenlerin %25.5’inin siber mağduriyet yaşadığını (Topçu ve Erdur Baker, 2016) %40.8’inin ise kendisinin siber zorbalık yaptığını göstermektedir (Beyazıt vd., 2019).

Yapılan araştırmalar incelendiğinde genel olarak siber zorbalık ile ilgili değişkenlerin tespit edilip, değişkenler üzerinden çözüm bulma yoluna gidildiği görülmüştür. Bu değişkenlerin başlıcaları algılanan sosyal destek (Batıgün ve Kılıç, 2011; Calvete vd., 2010), gizlilik hissi (Barlett ve Chamberlin, 2017), ahlaki çözüm (Eraslan-Çapan ve Bakioğlu, 2020; Pornari ve Wood, 2010; Wang vd., 2016), aile ilişkileri (Hemphill ve Heerde, 2014), geleneksel zorbalık (Cappadocia, Craig ve Pepler, 2013; Tanrikulu ve Campbell, 2015), empati (Antoniadou, Kokkinos ve Markos, 2016; Bakioğlu ve Eraslan Çapan, 2019; Del Rey vd., 2016), internet kullanım sıklığı (Arıcak ve Özbay, 2016; Balakrishnan, 2015) ve siber mağduriyettir (Ak, Özdemir ve Kuzucu, 2015; Beckman, Hagquist ve Hellström, 2013). Siber zorbalık eylemine katılımın, yüksek düzeyde depresif belirtiler ve depresyon ile ilişkili olduğu belirtilmektedir (Campbell vd., 2013). Siber zorbalık suçu, algılanan zorluklar, hiperaktivite, davranış sorunları, düşük prososyal davranış, madde kullanımı, baş ağrısı ve okulda kendini güvende hissetmeme ile ilişkilidir (Sourander vd., 2010).

Yapılan araştırmalar, siber zorbalığın ergenlik döneminde çok fazla görüldüğünü belirtmiştir (Brochado vd., 2017; Calvete vd., 2010; Garaigordobil, 2015; Gimenez Gualdo vd., 2015; Pereira vd., 2016; Schneider vd., 2012). Ergenlik döneminde siber zorbalığın olumsuz etkileri göz önüne alındığında, ergenlerin siber zorbalığı sergileme amaçlarının incelenmesi, siber zorbalığın anlaşılması açısından önemlidir. Siber zorbalığın eğlence, şaka, intikam, kıskançlık, misilleme, ahlaki çözülme, zorbalık yanlısı tutumlar, üst düzey akran statüsü elde etmek ve teknolojik becerilerini sergilemek gibi nedenlerle yapıldığı ve bazı ergenlerin siber zorbalığı karakterize etmedikleri belirtilmektedir (Smith vd., 2008; Topçu vd., 2008; Vandebosch ve Van Cleemput, 2008; Wright, 2017; Yurdakul ve Ayhan, 2021). Ergenlerin siber zorbalığın sadece eğlence ve şaka amaçlı yapıldığını öne sürmeleri, yaptıkları davranışın sonuçlarını rasyonelleştirerek, görmezden gelmeleri daha az utanç ve suçluluk yaşamalarına sebep olmuştur. Yaşanan bu durum ahlaki çözülme kavramını ortaya çıkarmıştır. Ahlaki çözülme, temeli sosyal bilişsel teoriye (Bandura vd., 1996) dayanan normalde kişinin içsel ahlaki standartlarına aykırı olan zararlı ve ahlaksız davranışlarını haklı çıkarmak için kullandığı bilişsel süreçlerdir (Bandura, 2002; Gini, Pozzoli ve Hauser, 2011).

Ahlaki çözülme, insanların suçluluk, sorumluluk, empati ve utançtan kurtulmak için ahlaki standartlara uymadıklarında kendilerini olumsuz değerlendirmekten kaçınmalarını sağlayan bilişsel mekanizmalar olarak değerlendirilmektedir (Bandura, 1999). Bilişsel yeniden yapılanma sayesinde ahlaki olarak kabul edilmeyen bir durum ahlaki olarak kabul edilebilir hale gelmektedir (Bandura vd., 1996). Ahlaki çözülme, zorbalık davranışının sonuçlarının ciddiyetini azaltmak ve gerekçelendirmek için kullanılmaktadır (Bandura, 1999; Hymel ve Bonanno, 2014). Ahlaki çözülmenin siber zorbalık ve siber mağduriyet ile yakından ilişkili olduğu belirlenmiştir (Eraslan-Çapan ve Bakioğlu, 2020; Hood ve Duffy, 2018; Moses, 2013; Perren vd., 2012; Pornari ve Wood, 2010; Postorino, 2014). Saldırganlar, saldırgan eylemlerinin daha iyi niyetli olması, sonuçlarının daha az zararlı olması veya zorbalığın kurbanın hak eden davranışından kaynaklanması gibi nedenlerle ahlaki çözülmeye girebilmektedirler (Bauman, 2010; Kowalski vd., 2014; Lazuras vd., 2013). Hymel, Rocke-Henderson ve Bonanno (2005), zorbalığın ahlaki çözülme ile tahmin edildiğini ve özellikle zorbalığı meşrulaştıran ve mağduru suçlayan bir eğilim olduğunu bulmuşlardır. Ayrıca ben merkezli bir bakış açısı hakimdir ve kazanca odaklanır. Dolayısıyla ahlaki çözülme, zorbalığı açıklayabilecek bir dinamik olarak görülmektedir (Gökkaya ve Sütçü, 2015). Ahlaki çözülmenin güçlü bir risk faktörü olduğu, siber mağduriyet-zorbalık ilişkisini güçlendirdiği vurgulanmıştır (Hood ve Duffy, 2018).

Siber zorbalık davranışının nedenleri, neden olduğu durumlar ve etki alanı dikkate alındığında zorbalığın bilişsel boyutta oluşumu dikkat çekmektedir. Zorbalıkla ilgili düşüncelerin veya bilişlerin incelenmesi zorbalığın açıklanmasında önemli bir unsur haline gelmektedir. Bu bağlamda siber zorbalık ve ahlaki düşünce ile ilişkilendirilebilecek bir başka kavram da akılcı olmayan inançlardır. Akılcı olmayan inançlar, kişinin amaçlarına ulaşmasını engelleyen, gerçekçi olmayan karaktere sahip, işlevsel olmayan inançlardır (Ellis, 2001). Fallahi, Narimani ve Atadokht (2022) siber zorbalık deneyiminin akılcı olmayan inançlar ve öğrencilerin duygularını düzenlemedeki zorluk ile olumlu bir şekilde ilişkili olduğunu bulmuştur. Bilişsel değerlendirmeler, zorbalıkla ilgili düşünce, davranış ve duyguları anlamada önemli bir faktör olarak kabul edilmektedir. Spirito, Stark ve Williams (1988), insanların sorunlarla baş edemeyeceklerine inandıkları durumlarda başa çıkma stratejisi olarak kendilerini ve çevreyi suçlayabileceklerini ve çevrelerine zarar verebileceklerini belirtmişlerdir.

İlgili alan yazını taraması yapıldığında siber zorbalık ile akılcı olmayan inançlar arasındaki ilişkiyi inceleyen sınırlı sayıda araştırma yapıldığı görülmüştür. Oysaki akılcı olmayan inançların saldırganlık (Fives vd., 2011) ve zorbalık (Birle ve Boşca, 2013) üzerinde etkili bir değişken olduğunu ifade eden araştırmalar mevcuttur. Üniversite öğrencilerinde elektronik zorbalık, akılcı olmayan düşünceler, psikolojik zayıflık gibi değişkenlerin hem doğrudan hem de dolaylı etkilerinin incelendiği araştırmada irrasyonel düşüncelerin elektronik zorbalık üzerinde doğrudan etkisinin olduğu bulunmuştur (Abass, 2022). Sabancı (2018), psikolojik sağlamlık, akılcı olmayan inançlar ve psikolojik ihtiyaçların bir bütün olarak siber zorbalık ve mağduriyeti yordadığını ifade etmiştir. Kocatürk ve Türk-Kurtça (2020), ahlaki çözülme eğilimi, şiddete yönelik tutumlar ve akılcı olmayan inançların zorbalığa ilişkin bilişi anlamlı düzeyde yordadığını bulmuştur. Alabi ve Lami (2015) öğrencilerin siber zorbalık düzeyinin, akılcı duygusal davranış içerikli eğitim programı uygulandığında düşüş gösterdiğini bulmuştur.

Sonuç olarak Türkiye’de ve dünyada giderek artan siber zorbalık olaylarına karşı farkındalık oluşturmak ve çözüm yolu bulmak önem arz etmektedir. Bu bağlamda siber zorbalığı etkileyen faktörleri tespit etmek, siber zorbalık olaylarının yayılmasını önleyecek ve çözüm için yol gösterici olacaktır. Çevrimiçi ahlaki çözülme ve akılcı olmayan inançların siber zorbalığın yordayıcısı olduğu düşünülmektedir. Alan yazın taraması yapıldığında bu başlıkta bir araştırmaya rastlanmamıştır. Yapılan araştırmanın siber zorbalık davranışlarının anlaşılmasında ve siber zorbalıkla mücadele etmede alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Siber zorbalığın yordayıcılarının bilinmesinin okul temelli önleyici rehberlik çalışmalarında yol gösterici olacağı söylenebilir.

Bu kapsamda, bu araştırmanın amacı ortaöğretim öğrencilerinde siber zorbalığın yordayıcıları olarak çevrimiçi ahlaki çözülme ve akılcı olmayan inançları incelemektir. Ayrıca katılımcıların siber zorbalık düzeyleri cinsiyet, sınıf düzeyi, algılanan gelir düzeyi, internet kullanım amacı ve internete bağlanılan ayağa göre farklılaşıp farklılaşmadığını incelemek de araştırmanın bir diğer amacıdır. Bu amaçlar doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır.

1. Ortaöğretim öğrencilerinin siber zorbalık düzeyleri demografik özelliklerine (cinsiyet, sınıf düzeyi, algılanan gelir düzeyi, internet kullanım amacı, internete bağlandığı aygıt) göre anlamlı düzeyde farklılaşmakta mıdır?
2. Ortaöğretim öğrencilerinin siber zorbalık, çevrimiçi ahlaki çözülme, akılcı olmayan inançları ve bir günde internette geçirilen süre arasında anlamlı düzeyde bir ilişki var mıdır?
3. Ortaöğretim öğrencilerinin çevrimiçi ahlaki çözülme, akılcı olmayan inançları ve bir günde internette geçirilen süreleri

siber zorbalık düzeylerini anlamlı düzeyde yordamakta mıdır?

YÖNTEM

Araştırmanın etik kurul izni Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulu'nun 24.10.2022 tarihli 06-2022/139 sayılı kararıyla uygulama izni alınarak veri toplama aşamasına geçilmiştir.

Araştırmanın Modeli

Bu araştırma ortaöğretim öğrencilerinin çevrimiçi ahlaki çözülme ve akılcı olmayan inançlarının siber zorbalık düzeylerini yordadığı ilişkisel tarama modelinde tasarlanmıştır. İlişkisel tarama modelleri, iki veya daha fazla değişken arasındaki ilişkilerin incelendiği araştırmalardır (Büyüköztürk vd. 2019). Araştırmanın bağımlı değişkeni siber zorbalık, bağımsız değişkenleri sırasıyla çevrimiçi ahlaki çözülme, akılcı olmayan inançlar ve bir günde internette geçirilen süre şeklindedir.

Çalışma Grubu

Mevcut araştırmanın araştırma grubunu 2022-2023 eğitim-öğretim yılı güz döneminde İç Anadolu Bölgesinde bir ilde resmi ortaöğretim kurumlarına öğrenimine devam eden ortaöğretim öğrencileri oluşturmaktadır. Çalışma grubu uygun örnekleme tekniği ile belirlenmiştir. Uygun örnekleme tekniği bireylerin evrenin özelliklerini taşıdığı varsayılarak gerçekleştirilmektedir (Johnson ve Christensen, 2014). Araştırmaya 314 (%62.8) kız ve 186 (37.2) erkek olmak üzere toplamda 500 ortaöğretim öğrencisi katılmıştır. Katılımcıların yaşları 13-18 arasında değişmektedir ($\bar{X}$ =15.68; SS=1.30). Günlük internet kullanım süreleri 1 ile 10 saat arasında değişmektedir ($\bar{X}$ = 4.45; SS=2.51). Katılımcılar en çok (%28.0; n=140) 9.sınıf düzeyinde olmasına rağmen sınıf düzeylerine göre katılımcı sayıları birbirine yakın sayıdadır. Katılımcıların büyük çoğunluğu (%84.6; n=423) algılanan gelir düzeyini orta düzeyde olarak işaretlemiştir. İnterneti kullanım amacı olarak katılımcıların en çok (%32.6; n=163) sosyal ağlara girmek ve (%20.8; n=104) eğlence/oyun seçeneğini işaretlediği görülmektedir. Katılımcıların internete bağlanma yolu olarak en çok (%92.0; n=460) akıllı telefonu tercih ettikleri görülmüştür.

Veri Toplama Araçları

Siber Zorbalık Ölçeği: Ölçek, Garaigordobil (2015) tarafından geliştirilmiştir. Ölçek ergenlerin siber zorbalık düzeylerini; zorba, mağdur ve gözlemci rollerinde ayrı ayrı ölçmek amacıyla geliştirilmiştir üç alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçeğin Türkçeye uyarlama geçerlilik ve güvenilirlik çalışmaları Eraslan-Çapan, Bakioğlu ve Kırteke (2019) tarafından gerçekleştirilmiştir. Yapılan analiz sonucunda ölçeğin çalışmayan ilk maddesi ölçekten çıkarılmıştır. Ölçekte her bir boyutta 14 toplamda 42 madde yer almaktadır. Ölçek, 4'lü likert (0- Asla, 3- her zaman) tipte hazırlanmıştır. Uyarlama çalışmasında yapılan doğrulayıcı faktör analizi sonucunda uyum indeksleri χ^2/sd = 3.51, RMSEA=.08, RMR=.02, SRMR=.06, GFI=.91, CFI=.97 olarak iyi düzeyde bulunmuştur. Güvenirlik çalışmaları için yapılan analizler sonucunda Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı mağdur için .88, zorba için .90 ve gözlemci için .93 olarak bulunmuştur. Yapılan tüm işlemler sonucunda Siber Zorbalık ölçeği Türkçe formunun geçerli ve güvenilir bir ölçek olduğu ve araştırmalarda kullanılabileceği sonucuna ulaşılmıştır. Bu çalışmada Siber Zorbalık Ölçeğinin siber zorba olma alt boyutu kullanılmıştır ve bu araştırma için Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı .87 olarak elde edilmiştir.

Akılcı Olmayan İnançlar Ölçeği Ergen Formu:Türküm, Balkaya ve Karaca (2005) tarafından geliştirilen Akılcı Olmayan İnançlar Ölçeği Ergen Formu (AOİÖ-E) tek boyutlu ve 16 maddeden oluşmaktadır. 5'li likert (Hiç uygun değil=1, Tamamen uygun=5) tipte hazırlanmıştır. Ölçek sonucunda alınabilecek puan en düşük 16, en yüksek 80'dir. Ölçekten yüksek puan alınması akılcı olmayan inanç düzeyinin yüksek olmasına, düşük puan alınması ise akılcı olmayan inanç düzeyinin düşük olmasına işaret etmektedir. Güvenirlik çalışmaları için yapılan analizler sonucunda Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayısı .70 ve iki yarı-test korelasyonu r =.69 olarak bulunmuştur. Faktör analizi bulguları toplam varyansın %51.30'unu açıkladığını göstermektedir. Ölçeğin faktör yükleri .34 ile .86 arasında değişmektedir. Ölçeğin uyum geçerliği kapsamında yapılan analiz sonucunda öğrencilerin AOİÖ-E puanlarıyla, Fonksiyonel Olmayan Tutum Ölçeğinden elde edilen puanlar arasında Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon katsayısı .47 olarak hesaplanmıştır. Otomatik Düşünceler Ölçeğinden alınan puanlarla korelasyon katsayısı .85 olarak bulunmuştur (Türküm, Balkaya ve Karaca, 2005). Bu çalışmada Akılcı Olmayan İnanç Ölçeğinin Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı .66 olarak elde edilmiştir.

Çevrimiçi Ahlaki Çözülme Ölçeği: Ölçek Paciello vd. (2020) tarafından geliştirilmiştir. Ölçeğin Türkçe uyarlama geçerlilik ve güvenilirlik çalışmaları Eraslan-Çapan, Kırteke ve Bakioğlu (2022) tarafından gerçekleştirilmiştir. Ölçek tek boyutlu olup, sekiz maddeden oluşmakta ve 5'li likert (1- Kesinlikle katılmıyorum – 5- Kesinlikle katılıyorum) tipte hazırlanmıştır. Ölçekten yüksek puan alınması çevrimiçi ahlaki çözülme düzeyinin yüksek olmasına, düşük puan alınması ise çevrimiçi ahlaki çözülme düzeyinin düşük olmasına işaret etmektedir. Uyarlama çalışmasında yapılan doğrulayıcı faktör analizi sonucunda iyi düzeyde uyum indeksleri elde edilmiştir (χ^2 = 37.732, df = 11, χ^2/df = 3.43, p = 0.00; CFI = .992, IFI = .992, NNFI = .980, TLI = .980, RMSEA = .059, SRMR = .030). Güvenirlik çalışmaları için yapılan analizler sonucunda Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı .84 olarak bulunmuştur. Dahası uyum geçerliği kapsamında yapılan analiz sonucunda çevrimiçi ahlaki çözülme ile empatik eğilim arasında negatif, siber zorbalık ile pozitif yönde anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Yapılan tüm işlemler sonucunda Çevrimiçi Ahlaki Çözülme Ölçeğinin Türkçe formunun geçerli ve güvenilir bir ölçek olduğu ve araştırmalarda kullanılabileceği sonucuna ulaşılmıştır. Bu çalışmada Çevrimiçi Ahlaki Çözülme Ölçeğinin Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı .83 olarak elde edilmiştir.

Verilerin Analizi

Araştırmanın betimsel istatistikleri ve güvenilirlik analizleri için SPSS 25.0 programı aracılığı ile korelasyon ve regresyon analizi yapılmıştır. Araştırmanın analizleri yapılmadan önce normal dağılım varsayımları test edilmiştir. Çarpıklık, basıklık değerleri ve Kolmogrov Smirnov testi sonuçları incelenmiştir. Kurtosis ve Skewness değerleri -1.5 ile +1.5 olduğu zaman normal dağılım olduğu kabul edilmektedir (Tabachnick and Fidell, 2013). Verilerin normal dağıldığı görülmüş ve (bağımsız örneklem t-testi ve tek yönlü varyans analizi (ANOVA), Pearson korelasyon analizi, çoklu regresyon analizi) parametrik olan analizler tercih edilmiştir. Veri toplama aşamasında ölçme araçları Google Formlara işlenmiştir. Daha sonra araştırma linki Karaman ilinde öğrenim gören lise öğrencilerine ulaştırılarak araştırmaya katılım Google Formlar üzerinden sağlanmaya çalışılmıştır. Araştırma sorularının yanıtlanması yaklaşık 20-25 dakika sürmüştür.

BULGULAR

Bu çalışmada ilk olarak ortaöğretim öğrencilerinin siber zorbalık düzeylerinin demografik değişkenlere göre (cinsiyet, sınıf düzeyi, algılanan gelir düzeyi, internet kullanım amacı, internete bağlanılan aygıt) anlamlı düzeyde farklılaşıp farklılaşmadığına ilişkin bulgulara yer verilmiştir. Ortaöğretim öğrencilerinin siber zorbalık düzeylerinin cinsiyete göre anlamlı düzeyde farklılaşıp farklılaşmadığı bağımsız örneklem t-testi ile incelenmiş ve Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1.

Katılımcıların Cinsiyetine Göre Siber Zorbalık Düzeyleri Arasındaki Fark

Cinsiyet	n	$\bar{X}$	Ss	sd	t	p	n ²
Kız	314	15.81	2.79	498	-4.617	.000	.041
Erkek	186	17.15	3.64				

Tablo 1 incelendiğinde ortaöğretim öğrencilerinin siber zorbalık düzeyleri cinsiyete göre anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır (t=-4.61; p<.05). Buna göre erkek öğrencilerin siber zorbalık düzeyleri kız öğrencilerin siber zorbalık düzeylerinden anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur.

Ortaöğretim öğrencilerinin siber zorbalık düzeylerinin sınıf düzeyine göre anlamlı düzeyde farklılaşıp farklılaşmadığı tek yönlü varyans analizi (ANOVA) ile incelenmiştir ve farkın yönünü anlamak için Post hoc testi olarak LSD tercih edilmiştir. Analiz sonuçları Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2.

Katılımcıların Sınıf Düzeyine Göre Siber Zorbalık Düzeyleri Arasındaki Fark

Sınıf Düzeyi	n	$\bar{X}$	Ss	F	p	n ²	Fark Yönü
9.Sınıf	140	15.91	2.82	3.176	.024	.041	9<10; 9<11; 12<10; 12<11
10.Sınıf	106	16.73	3.51				
11.Sınıf	132	16.80	3.11				
12.Sınıf	122	15.88	3.31				

Tablo 2 incelendiğinde ortaöğretim öğrencilerinin siber zorbalık düzeyleri sınıf düzeyine göre anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır (F=3.176, p<.05). Buna göre 11. sınıf öğrencilerinin siber zorbalık toplam puanları en yüksek, 12. Sınıfların siber zorbalık toplam puanları en düşük çıkmıştır. Fark yönünü tespit etmek için yapılan LSD testi sonucuna göre, 9. sınıf öğrencilerinin siber zorbalık düzeyleri 10. ve 11. sınıflarından anlamlı düzeyde düşük bulunmuştur. Dahası, 12. sınıfların siber zorbalık düzeyleri 10. ve 11. sınıflarından anlamlı düzeyde düşük bulunmuştur.

Ortaöğretim öğrencilerinin siber zorbalık düzeylerinin gelir düzeyine göre anlamlı düzeyde farklılaşıp farklılaşmadığı tek yönlü varyans analizi (ANOVA) ile incelenmiştir ve farkın yönünü anlamak için Post hoc testi olarak LSD tercih edilmiştir. Analiz sonuçları Tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 3.

Katılımcıların Gelir Düzeyine Göre Siber Zorbalık Düzeyleri Arasındaki Fark

Gelir Düzeyi	N	$\bar{X}$	Ss	F	p	n ²	Fark Yönü
Düşük	44	17.43	4.34	6.549	.002	.019	Orta< Düşük; Orta<Yüksek
Orta	523	16.09	2.91				
Yüksek	33	17.61	4.25				

Tablo 3 incelendiğinde ortaöğretim öğrencilerinin siber zorbalık düzeyleri gelir düzeyine göre anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır ($F=6.549$, $p<.05$). Buna göre gelir düzeyini orta algılayanların siber zorbalık düzeyleri, düşük ve yüksek algılayanlara göre anlamlı düzeyde düşük bulunmuştur.

Ortaöğretim öğrencilerinin siber zorbalık düzeylerinin internet kullanım amacına göre anlamlı düzeyde farklılaşıp farklılaşmadığı incelenmiştir. Analiz yapılırken katılımcı sayısı <30 olan (alışveriş yapmak, bilgi edinmek, diğer) seçenekler çıkartılmıştır. Tek yönlü varyans analizi (ANOVA) yapılmıştır ve farkın yönünü anlamak için Post hoc testi olarak LSD tercih edilmiştir. Analiz sonuçları Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4.

Katılımcıların İnternet Kullanım Amacına Göre Siber Zorbalık Düzeyleri Arasındaki Fark ($n=453$)

İnternet Kullanım Amacı	<i>n</i>	$\bar{X}$	<i>Ss</i>	<i>F</i>	<i>p</i>	<i>n</i> ²	Fark Yönü
A. Alışveriş Yapmak	12	15.25	1.05	5.588	.000	.055	C<D; C<E; F<D; F<E; G<D
B. Bilgi Edinmek	23	15.39	2.98				
C. Ders Çalışmak/ Ödev Hazırlamak	73	15.52	2.99				
D. Eğlence/Oyun Oynamak	104	17.37	3.47				
E. Film İzlemek	33	17.45	3.82				
F. Müzik Dinlemek	80	15.71	3.05				
G. Sosyal Ağlara Girmek	163	16.34	3.03				
H. Diğer	12	15.25	1.66				

Tablo 4 incelendiğinde ortaöğretim öğrencilerinin siber zorbalık düzeyleri internet kullanım amacına göre anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır ($F=5.588$, $p<.05$). Buna göre siber zorbalık düzeyleri; film izleyenlerde, oyun oynayanlarda, sosyal ağlara bağlananlarda, müzik dinleyenlerde ve ders çalışıp ödev hazırlayanlarda olmak üzere yüksekten düşüğe doğru sıralanmıştır. İnternet kullanım amacı olarak ders çalışmak/ödev yapmak olarak işaretleyenlerin siber zorbalık düzeyleri, eğlence/oyun oynamak ve film izlemek olarak işaretleyenlerinkinden anlamlı düzeyde düşük bulunmuştur. İnternet kullanım amacı olarak müzik dinlemeyi işaretleyenlerin siber zorbalık düzeyleri, eğlence/oyun oynamak ve film izlemek olarak işaretleyenlerinkinden anlamlı düzeyde düşük bulunmuştur. Son olarak internet kullanım amacı olarak sosyal ağlara girmeyi işaretleyenlerin siber zorbalık düzeyleri eğlence/oyun oynamak olarak işaretleyenlerinkinden anlamlı düzeyde düşük bulunmuştur.

Ortaöğretim öğrencilerinin siber zorbalık düzeylerinin internete bağlanılan aygıta göre anlamlı düzeyde farklılaşıp farklılaşmadığı incelenmiştir. İnternete bağlanırken en çok tablet kullandığını işaretleyen yedi kişinin gruptaki sayısı <30 olduğu için bilgisayar seçeneğini işaretleyenler ile birleştirilmiştir. Dolayısıyla internete bağlanılan aygıta göre siber zorbalık düzeyleri arasındaki farkta akıllı telefon ve bilgisayar/tablet kullananlar karşılaştırılmıştır. Analizde karşılaştırılan grup sayısı iki olduğu için bağımsız örneklem t testi kullanılmıştır. Analiz sonuçları Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5.

Katılımcıların İnternete Bağlanılan Aygıta Göre Siber Zorbalık Düzeyleri Arasındaki Fark ($n=500$)

Kullanılan Aygıt	<i>n</i>	$\bar{X}$	<i>Ss</i>	<i>sd</i>	<i>t</i>	<i>p</i>	<i>n</i> ²
Bilgisayar/Tablet	40	17.60	3.76	491	2.678	.008	.018
Akıllı Telefon	460	16.20	3.12				

Tablo 5 incelendiğinde ortaöğretim öğrencilerinin siber zorbalık düzeyleri internete bağlanılan aygıta göre anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır ($t= 2.678$; $p<.05$). Buna göre internete bilgisayar/tablet ile bağlananların siber zorbalık düzeyleri, akıllı telefonla bağlananlarınkinden anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur.

Araştırmanın ikinci alt probleminde ortaöğretim öğrencilerinin siber zorbalık, çevrimiçi ahlaki çözümme, akılcı olmayan inançları ve bir günde internette geçirilen süre arasında anlamlı düzeyde bir ilişki olup olmadığı incelenmiş ve değişkenler arasındaki ilişkilere ait bilgiler Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6.*Değişkenler Arasındaki İlişkilere Ait Bilgiler*

Değişkenler	1	2	3	
1. Siber Zorbalık	–			
2. Çevrimiçi Ahlaki Çözülme	.42**	–		
3. Akılcı Olmayan İnançlar	.40**	.22**	–	
4. İnternette Geçirilen Süre	.20**	.08	.08	–
Ortalama	16.31	17.93	33.59	4.45
Ss	3.20	5.42	6.86	2.51
Minimum	14	8	16	1
Maksimum	28	40	65	10
Çarpıklık	1.74	.48	1.17	.80
Basıklık	2.65	.38	2.18	-.18

** $p < .001$

Tablo 6’da araştırmanın değişkenleri olan siber zorbalık, ahlaki çözülme, akılcı olmayan inançlar ve bir günde internette geçirilen süre arasındaki ilişkilere ait Pearson korelasyon katsayı değerleri verilmiştir. Bulgulara göre, siber zorbalık ile çevrimiçi ahlaki çözülme arasında ($r = .42$), siber zorbalık ile akılcı olmayan inançlar arasında ($r = .40$) pozitif yönde ve orta düzeyde anlamlı ilişki bulunmuştur. Siber zorbalık ile internette geçirilen süre arasında ($r = .20$) pozitif yönde düşük düzeyde ilişki bulunmuştur. Çevrimiçi ahlaki çözülme ile akılcı olmayan inançlar arasında ($r = .22$) pozitif yönde düşük düzeyde anlamlı ilişki bulunmuştur. Son olarak çevrimiçi ahlaki çözülme ile internette geçirilen süre arasında ($r = .08$), akılcı olmayan inançlar ile internette geçirilen süre arasında ($r = .08$) pozitif yönde çok zayıf düzeyde ilişki vardır. Bulgulardan da anlaşılacağı üzere araştırmanın yordanan değişkeni ile yordayıcı değişkenleri arasında anlamlı ilişkiler olduğu görülmektedir. Bu bulgulara araştırmanın tüm değişkenlerinin analizlere dahil edilmesini gerekli kılmaktadır. Ayrıca Tablo 6’da siber zorbalık ($\bar{x} = 16.31$; $Ss = 3.20$), çevrimiçi ahlaki çözülme ($\bar{x} = 17.93$; $Ss = 5.42$), akılcı olmayan inançlar ($\bar{x} = 33.59$; $Ss = 6.86$) ve internette geçirilen süre ($\bar{x} = 4.45$; $Ss = 2.51$) için puan ortalamaları ve standart sapma değerleri hesaplanmıştır. Son olarak araştırmanın değişkenleri olan siber zorbalık, çevrimiçi ahlaki çözülme, akılcı olmayan inançlar ve internette geçirilen süre için çarpıklık ve basıklık değerleri tabloda verilmiştir.

Araştırmanın üçüncü alt problemde ortaöğretim öğrencilerinin çevrimiçi ahlaki çözülme, akılcı olmayan inançları ve bir günde internette geçirilen süreleri siber zorbalık düzeylerini anlamlı düzeyde yordayıp yordadığı incelenmiş ve Sonuçlar Tablo 7’de verilmiştir.

Tablo 7.*Siber Zorbalığın Yordanmasına İlişkin Çoklu Regresyon Analizi Sonuçları*

Yordayıcı Değişken	B	Standart Hata	β	t	p	İkili r	Kısmi r
Sabit	6.941	.697	-	10.227	.00	-	
Ahlaki Çözülme	.197	.023	.334	8.660	.00	.415	.362
Akılcı Olmayan İnançlar	.148	.018	.318	8.236	.00	.402	.347
İnternette Geçirilen Süre	.192	.048	.151	3.991	.00	.204	.176
R= .545, R ² = .298, F= 70.018, Sd= 3;496, p= .000							
Siber Zorbalık= 6.941 + .197 Ahlaki Çözülme + .148 Akılcı Olmayan İnançlar + .192 İnternette Geçirilen Süre							

Tablo 7’de çoklu regresyon sonuçları incelendiğinde model anlamlı bulunmuştur. Yani çevrimiçi ahlaki çözülme, akılcı olmayan inançlar ve bir günde internette geçirilen süre siber zorbalığı anlamlı düzeyde yordamaktadır ($F_{(3;496)} = 70.018$; $p < .01$). Yordayıcı değişkenler olan çevrimiçi ahlaki çözülme, akılcı olmayan inançlar ve bir günde internette geçirilen süre siber zorbalığın toplam varyansının yaklaşık %30’unu açıklamıştır. Yordayıcı değişkenlerin standardize edilmiş yordama katsayıları (β) incelendiğinde sırasıyla çevrimiçi ahlaki çözülme, akılcı olmayan inançlar ve bir günde internette geçirilen süre en çok yordayandan en az yordayana doğru bir sıralama ile karşılaşılmaktadır. Regresyon modeline ait t-testi sonuçları tüm yordayıcı değişkenlerin anlamlı olarak yordanan değişkeni açıkladığı söylenebilir.

TARTIŞMA SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırmanın birinci alt problemde “Ortaöğretim öğrencilerinin siber zorbalık düzeyleri demografik değişkenlere göre farklılaşmakta mıdır?” sorusuna cevap aranmıştır. Demografik özellikler arasında cinsiyet, sınıf düzeyi, algılanan gelir düzeyi, internet kullanım amacı, internete bağlanılan aygıt ele alınmıştır. Araştırmada ilk olarak ortaöğretim öğrencilerinin siber zorbalık düzeylerinin cinsiyete göre erkeklerin lehine anlamlı düzeyde farklılaştığı bulunmuştur. Araştırma bulgularına göre erkek öğrencilerin siber zorbalık düzeyleri kızlarınkinden daha yüksektir. Alanyazın incelendiğinde sınırlı sayıda araştırmada kızların daha fazla siber zorba ve mağdur olduğunu belirten (Connell vd., 2014; Smith vd., 2008) ve cinsiyete göre anlamlı bir

fark olmadığını (Balakrishnan, 2015; Fletcher vd., 2014; Hinduja ve Patchin, 2008; Mishna vd., 2012; Smith vd., 2008) bulgulayan araştırmalar bulunmaktadır. Ancak mevcut araştırma bulguları ile benzer bulguların elde edildiği, erkeklerin siber zorbalık düzeylerinin kızlarındakinden anlamlı düzeyde yüksek olduğunu bulgulayan, çok sayıda araştırma bulunmaktadır (Calvete vd., 2010; Campbell vd., 2013; Erbiçer, 2017; Erdur-Baker ve Tanrikulu, 2010; Evegü, 2014; Mishna vd., 2012; Pelfrey ve Weber, 2013; Williams ve Guerra, 2007; Wong vd., 2014). Türkiye’de yapılan çalışmalarda erkek öğrencilerin, kız öğrencilere göre daha fazla siber zorbalık yaptığı belirtilmektedir (Erdur Baker ve Kavşut, 2007; Yaman ve Sönmez, 2015). Bu durum toplumsal cinsiyet rolleri ile açıklanabilir. Ataerkil toplumlarda, erkek çocukların doğumu büyük bir sevinçle karşılanıp, erkek çocukları daha kontrolsüz ve serbest büyütülürken, kız çocuklar ise daha korumacı ve denetim altında yetiştirilmektedir (İnceoğlu ve Kar, 2010). Nitekim ilk yetiştirilme anından itibaren erkek çocuklara tanınan özgürlük alanı kızlara göre daha fazladır. Kız çocukları daha fazla denetim altında tutulmaktadır. Erkek çocukları daha az denetlenmekte ve bu durum kontrol etmeyi de zorlaştırmaktadır. Ergenlik döneminde bilişim teknolojilerini erkekler daha kontrolsüz, denetimsiz kullanmakta bu durum siber zorbalığı daha kolay benimsemelerine yol açabilmektedir. Tüm bu bilgiler erkeklerin siber zorbalık düzeylerinin kızlarındakinden yüksek olmasında rol oynayabilmektedir.

İkinci olarak ortaöğretim öğrencilerinin siber zorbalık düzeyi, sınıf düzeyine göre anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır. Araştırma bulgularına göre 11. sınıf öğrencilerinin siber zorbalık düzeyleri en yüksek, 12. sınıfların siber zorbalık düzeyleri en düşük çıkmıştır. Bulgulara göre 9. sınıf öğrencilerinin siber zorbalık düzeyleri 10. ve 11. sınıflarındakinden; 12. sınıfların siber zorbalık düzeyleri 10. ve 11. sınıflarındakinden anlamlı düzeyde düşük bulunmuştur. İlgili alanyazında siber zorbalık ve mağduriyet üzerinde sınıf düzeyinin önemli bir değişken olduğunu belirten araştırmalar mevcuttur (Polat ve Bayraktar, 2016). Bingöl (2013), 11. sınıf öğrencilerinin 10. sınıf öğrencilerinden; 9. sınıfa giden öğrencilerin ise 10. sınıf öğrencilerinden daha fazla zorbalık yaptığını bulmuştur. Sarak (2012), sınıf düzeyleri arasında anlamlı farklılık olmadığını fakat 12. Sınıf öğrencilerinin 9 ve 10. sınıf öğrencilerine göre daha fazla zorbalığa uğradığını belirtmiştir. Tetik (2019) yaptığı çalışmada 9. sınıf öğrencilerinin siber zorbalık puanlarını 11. ve 12. Sınıflara göre düşük bulmuştur. Yaldıran (2019) yaptığı çalışmada siber zorbalık ile sınıf düzeyi arasında anlamlı ilişki bulmuştur. 10. sınıfların en fazla 12. sınıfların ise en az siber zorba olduğu ifade edilmiştir. 9. sınıflarda siber zorbalık düzeyinin düşük olması, yenilenen sosyal ortam ve arkadaşlık ilişkilerine bağlanabilir. 9. sınıf öğrencileri okula uyum sürecinde daha çok etrafı ve arkadaşlarını tanımaya zaman ayırmaktadır. 12. sınıf öğrencilerinin siber zorbalık düzeyinin düşük olmasının sınava hazırlanmaları ve çevrimiçi ortamlarda daha az zaman geçirmeleriyle ilgili olduğu söylenebilir. Bazı araştırmalarda yaş ve sınıf düzeyi ile siber zorbalık arasında ilişki bulunamamıştır (Erdur Baker ve Kavşut, 2007; Smith vd., 2008; Yaman ve Sönmez, 2015).

Üçüncü olarak ortaöğretim öğrencilerinin siber zorbalık düzeyi algılanan gelir düzeyine göre farklılaşmaktadır. Bulgulara göre gelir düzeyini orta olarak algılayanların siber zorbalık düzeyleri, düşük ve yüksek algılayanlarındakine göre anlamlı düzeyde düşük bulunmuştur. Bu bulgular alanyazın araştırma bulgularıyla benzerlik taşımaktadır (Taştekin ve Bayhan, 2018; Türkoğlu, 2013; Ybarra ve Mitchell, 2004). Wang ve diğerleri (2009), yaptıkları çalışmada siber zorbalık ile sosyoekonomik düzey arasında pozitif yönde ilişki olduğunu ifade etmiştir. Gelir düzeyini yüksek olarak değerlendiren ergenlerin siber zorbalık düzeyinin gelir düzeyini düşük olarak algılayanlarındakinden daha yüksek olduğu belirtilmiştir (Taştekin ve Bayhan, 2018; Türkoğlu, 2013; Wang vd., 2009; Ybarra ve Mitchell, 2004). Gelir düzeyini yüksek algılayanların siber zorbalık düzeyinin yüksek çıkması bilişim teknolojilerine ulaşım imkânının fazla olmasıyla ilişkilendirilebilir. İnternet kullanım oranının yüksek olmasının, gelir düzeyini düşük algılayanların siber zorbalık düzeyinin yüksek çıkmasına etki ettiği düşünülmektedir. Ergenler gittikleri kafelerde, okullarda kablosuz ağ bağlantısıyla internete bağlanabilmektedir bu durum internet kullanım oranlarını arttırmaktadır. Ergenlik döneminde gelir düzeyini düşük algılayanlarda siber zorbalık düzeyinin yüksek çıkmasındaki bir başka etkende iletişim teknolojilerinin ucuzlaması ve teknolojik ürünlere erişimin kolaylaşması olabilir. We Are Social’ın (2022) yayınladığı rapora göre Türkiye’de internet kullanım oranı %82, sosyal medya kullanım oranı ise %80 olarak açıklanmıştır. Bazı çalışmalar ise siber zorbalık puanının sosyoekonomik düzeye göre farklılaşmadığını bulmuştur (Çelik, 2015; Erdur-Baker ve Kavşut, 2007; Eroğlu, 2014; Karlier-Soydaş, 2011; Korkmaz, 2016). Eroğlu (2014), araştırmasında sosyoekonomik düzey ya da aylık gelire göre siber zorbalığın farklılaşmadığını, bunun nedeni olarak ise iletişim teknolojilerinin ucuzlaması ve yaygınlaşması her düzeyden bireyin kendi olanaklarına uygun olarak teknolojik ürünlere erişebilmesi olduğunu belirtmiştir.

Dördüncü olarak ortaöğretim öğrencilerinin siber zorbalık düzeyi interneti kullanım amacına göre farklılaşmaktadır. Araştırma bulgularına göre internet kullanım amacı olarak ders çalışmak/ödev yapmak olarak işaretleyenlerin siber zorbalık düzeyleri, eğlence/oyun oynamak ve film izlemek olarak işaretleyenlerinkinden anlamlı düzeyde düşük bulunmuştur. İnternet kullanım amacı olarak müzik dinlemeyi işaretleyenlerin siber zorbalık düzeyleri eğlence/oyun oynamak ve film izlemek olarak işaretleyenlerinkinden anlamlı düzeyde düşük bulunmuştur. Son olarak internet kullanım amacı olarak sosyal ağlara girmeyi işaretleyenlerin siber zorbalık düzeyleri eğlence/oyun oynamak olarak işaretleyenlerinkinden anlamlı düzeyde düşük bulunmuştur. İlgili alanyazın incelendiğinde, benzer bulguya sahip araştırmanın olduğu görülmüştür (Serin, 2012; Tetik, 2019; Ünver, 2016; Yardım, 2022). Yardım (2022) yaptığı çalışmada interneti oyun amaçlı kullananların siber zorbalık ve mağdurluk düzeylerini anlamlı düzeyde yüksek, empatik eğilim puanları anlamlı düzeyde en düşük bulunmuştur. İnterneti eğitim/ders için kullananların ise siber zorbalık ve mağduriyet düzeyleri en düşük bulunurken müzik/film amaçlı kullananların empatik eğilim puanları yüksek bulunmuştur. Ünver (2016) ödev hazırlamak için internete bağlananların siber zorbalık düzeyini, sosyal medya sitelerini takip edenlerden düşük bulmuştur. Ergenlik dönemini özelliği gereği gençlerde model alma davranışı yaygındır. Gençler izledikleri filmlerde ya da oynadıkları oyunlarda gördükleri davranışları gerçek hayatlarında gösterebilmektedir. Özellikle film izleyenlerde ve oyun oynayanlarda siber zorbalık düzeyinin yüksek çıkması model alma ile

açıklanabilir. Bazı çalışmalar ise internet kullanım amacıyla siber zorbalık düzeyi arasında anlamlı farklılık bulamamıştır (Çiftçi, 2015).

Son olarak ortaöğretim öğrencilerinin siber zorbalık düzeyi kullandıkları ağıta göre farklılaşmaktadır. Buna göre internete bilgisayar/tablet ile bağlananların siber zorbalık düzeyleri akıllı telefonla bağlananlarından anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur. Alanyazında araştırma bulgularıyla benzer sonuçlara sahip araştırmalar vardır (Mishna vd,2012; Yardım, 2022). Yardım (2022) şahsi bilgisayardan internete bağlananlarda siber zorbalık düzeyini daha yüksek bulmuştur. Mishna ve diğerleri (2012) bilgisayar kullanan öğrencilerin daha fazla siber zorbalık yaptığını ifade etmiştir. Bu farklılaşmanın, evde internet bağlantısı olanların bilgisayardan daha rahat ortamda internete bağlanmalarından kaynaklandığı söylenebilir. Kendine ait bilgisayardan evinde bağlananlar toplu kullanım alanlarına göre daha fazla zaman geçirmektedir. Odalarında tek başlarına olmaları kimsenin kendini izlemediği düşüncesi zorbalık davranışını arttırabilir. Bu durum siber zorbalık puanını etkilemektedir. Alanyazındaki bazı çalışmalar evden internete bağlananların siber zorbalık düzeylerinin arttığını göstermektedir (Peker ve Eroğlu, 2010; Hinduja ve Patchin, 2008).

Araştırmanın ikinci alt probleminde "Ortaöğretim öğrencilerinin siber zorbalık, çevrimiçi ahlaki çözülme, akılcı olmayan inançları ve bir günde internette geçirilen süre arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?" sorusuna cevap aranmıştır. Araştırma bulgularına göre siber zorbalık, çevrimiçi ahlaki çözülme, akılcı olmayan inançlar ve internette geçirilen süre arasında anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Siber zorbalık ile çevrimiçi ahlaki çözülme ve akılcı olmayan inançlar arasında pozitif yönde ve orta düzeyde anlamlı ilişki bulunmuştur. Siber zorbalık ile internette geçirilen süre arasında pozitif yönde düşük düzeyde anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Başka bir ifadeyle ahlaki çözülme, akılcı olmayan inanç düzeyi ve internette geçirilen süre arttıkça siber zorbalık düzeyi de artmaktadır. Çevrimiçi ahlaki çözülme ile akılcı olmayan inançlar arasında pozitif yönde düşük düzeyde anlamlı ilişki bulunmuştur. Son olarak internette geçirilen süre ile çevrimiçi ahlaki çözülme ve akılcı olmayan inançlar arasında pozitif yönde çok zayıf düzeyde anlamlı bir ilişki bulunmuştur. İlgili alanyazında bu araştırmanın bulgularını destekleyen araştırmalar bulunmaktadır. Alanyazında ahlaki çözülme kavramının siber zorbalık ve siber mağduriyet ile yakından ilişkili olduğu belirlenmiştir (Eraslan-Çapan ve Bakioğlu, 2020; Hood ve Duffy, 2018; Moses, 2013; Perren vd., 2012; Pornari ve Wood, 2010; Postorino, 2014). Fallahi, Narimani ve Atadokht (2022) siber zorbalık deneyiminin akılcı olmayan inançlar ve öğrencilerin duygularını düzenlemedeki zorluk ile olumlu bir şekilde ilişkili olduğunu bulmuştur. Üniversite öğrencilerinde elektronik zorbalık, akılcı olmayan inançlar, psikolojik zayıflık gibi değişkenlerin hem doğrudan hem de dolaylı etkilerinin incelendiği araştırmada akılcı olmayan inançların elektronik zorbalığı yordadığı bulgulanmıştır (Abass, 2022). Alabi ve Lami (2015) akılcı duygusal davranışçı temelli psikoeğitim programının öğrencilerin siber zorbalık düzeyini düşmesinde etkili olduğunu belirtmiştir. Bireylerin internette geçirdiği süre arttıkça siber zorbalık düzeylerin de arttığını ifade eden çok sayıda araştırma bulgusu bulunmaktadır (Baykal, 2016; Erdur-Baker ve Kavşut, 2007; Eroğlu vd., 2015; Evgeü, 2014; Göldağ, 2017; Keser ve Kavuk, 2015; Özer, 2016; Sabancı,2018; Sarak, 2012; Türkoğlu, 2013).

Araştırma bulguları değerlendirildiğinde, ergenler yaptıkları zorbalık davranışını ciddiye almamakta ve zorbalığı eğlenmek, zaman geçirmek amacıyla yaptıklarını iddia etmektedir. Ergenler, yaptıkları davranışın zarar vermeyeceğine inanmakta ve yaptıkları zorbalık davranışını mantığa bürümektedir. Yaşadıkları ahlaki çözülme siber zorbalık davranışını arttırmaktadır. Ergenlik döneminde gençlerin hata yapmayacağına, kendisine bir şey olmayacağına inanması ve başına gelen olumsuz durumlardan rahatça kurtulabileceğine olan inancı risk alma eğilimini arttırmaktadır. Ergenlerin bu tür akılcı olmayan inançları da siber zorbalık davranışını arttırmaktadır. Ayrıca ergenler ne kadar kontrolsüz ve uzun süre internette zaman geçirirse siber zorma olma riski de artmaktadır. Nitekim bireyler internette zamanlarının büyük kısmını harcadığında farklı deneyimler edinebilmektedirler. Bu deneyimler arasında başkalarını zorbaca davranma ve mağdur olma da yer almaktadır.

Araştırmanın üçüncü alt probleminde "Ortaöğretim öğrencilerinin çevrimiçi ahlaki çözülme, akılcı olmayan inançları ve bir günde internette geçirilen süreleri siber zorbalık düzeylerini anlamlı düzeyde yordamakta mıdır?" sorusuna cevap aranmıştır. Araştırma bulgularına göre çevrimiçi ahlaki çözülme, akılcı olmayan inançlar ve bir günde internette geçirilen süre siber zorbalığı anlamlı düzeyde yordamaktadır. Yordayıcı değişkenler olan ahlaki çözülme, akılcı olmayan inançlar ve bir günde internette geçirilen süre siber zorbalığın toplam varyansının yaklaşık %30'unu açıklamıştır.

Araştırma bulgularına göre çevrimiçi ahlaki çözülme siber zorbalığı yordamaktadır. Başka bir ifadeyle lise öğrencilerinin ahlaki çözülme düzeyinin, siber zorbalık davranışını arttıran etmenler arasında yer aldığı söylenebilir. Alanyazında benzer sonuçları bulan araştırmalar mevcuttur (Bakioğlu ve Eraslan Çapan, 2019; Gökkaya ve Sütcü, 2015; Hymel, Rocke-Henderson ve Bonanno, 2005). Hymel, Rocke-Henderson ve Bonanno (2005), zorbalığın ahlaki çözülme ile tahmin edildiğini ve özellikle zorbalığı meşrulaştıran ve mağduru suçlayan bir eğilim olduğunu bulmuşlardır. Ahlaki çözülme, zorbalığı açıklayabilecek bir dinamik olarak görülmektedir (Gökkaya ve Sütcü, 2015). Bakioğlu ve Eraslan Çapan (2019) ahlaki çözülmenin siber zorbalığı pozitif, empatik eğilimi negatif, empatik eğilimin ise siber zorbalığı negatif olarak yordadığını bulmuştur.

Araştırmanın bir diğer bulgusuna göre akılcı olmayan inançlar siber zorbalığı yordamaktadır. Bu bulguya göre lise öğrencilerinde akılcı olmayan inançların, siber zorbalık davranışı üzerinde etkili olduğu söylenebilir. Alanyazında benzer sonuçları bulan araştırmalar mevcuttur (Birle ve Boşca, 2013; Fives vd., 2011; Kocatürk ve Türk-Kurtça, 2020; Sabancı, 2018). Akılcı olmayan inançların saldırganlık (Fives vd., 2011) ve zorbalığı (Birle ve Boşca, 2013) yordadığı ifade edilmiştir. Sabancı (2018), Psikolojik sağlamlık, akılcı olmayan inançlar ve psikolojik ihtiyaçların bir bütün olarak siber zorbalık ve mağduriyeti yordadığını ifade etmiştir. Kocatürk ve Türk-Kurtça (2020), ahlaki çözülme eğilimi, şiddete yönelik tutumlar ve akılcı olmayan inançların zorbalığa ilişkin bilişi anlamlı düzeyde yordadığını bulmuştur.

Araştırmada son olarak bir günde internette geçirilen sürenin, siber zorbalığı yordadığı bulunmuştur. Lise öğrencilerinin gün içerisinde internette fazla zaman geçirmesi siber zorbalık davranışının artmasında etkili olmaktadır. Alanyazında internette geçirilen sürenin siber zorbalığı arttırdığına dair birçok bulgu vardır (Baykal, 2016; Erdur-Baker ve Kavşut, 2007; Eroğlu vd., 2015; Evgeü, 2014; Göldağ, 2017; Keser ve Kavuk, 2015; Özer, 2016; Sabancı, 2018; Sarak, 2012; Türkoğlu, 2013). Ergenlerin siber mağduriyet yaşama olasılığını arttıracak durumlardan biri de interneti sık kullanmaları ve internet başında fazla zaman geçirmeleri olarak açıklanmıştır (Erdur Baker, 2010). Yiğit ve Seferoğlu (2017) yaptığı çalışmada internet kullanım sıklığının, siber zorbalık ile ilgili etmenler arasında olduğunu belirtmiştir.

Sonuç olarak yapılan araştırmada ortaöğretim öğrencilerinde siber zorbalığın yordayıcıları olarak çevrimiçi ahlaki çözülme ve akılcı olmayan inançlar incelenmiştir. Siber zorbalığın; cinsiyet, sınıf düzeyi, algılanan gelir düzeyi, internet kullanım amacı, internete bağlanılan aygıt, en sık kullanılan sosyal medya uygulaması, sosyal ağları kullanım amacı değişkenlerine göre anlamlı düzeyde farklılaştığı bulunmuştur. Siber zorbalık düzeyi; erkeklerde, 11. Sınıflarda, gelir düzeyini yüksek algılayanlarda, film izleyenlerde, bilgisayar kullananlarda ve oyun oynayanlarda daha yüksek çıkmıştır. Siber zorbalık; ahlaki çözülme, akılcı olmayan inançlar ve internette geçirilen süre ile pozitif düzeyde anlamlı bulunmuştur. Ayrıca ahlaki çözülme, akılcı olmayan inançlar ve bir günde internette geçirilen süre siber zorbalığı yordamaktadır.

Araştırma bulguları değerlendirildiğinde ergenlik dönemindeki erkeklerde siber zorbalık düzeyinin yüksek çıkmasının, kız çocuklarının daha fazla takip edilip kontrol altında tutulurken erkeklerin daha rahat yetiştirilmesine bağlı olduğu düşünülmektedir. Siber zorbalık düzeyi 9. ve 12. sınıflarda düşük 11. sınıflarda yüksek çıkmıştır. Bu durum 9. sınıfların okula uyum aşamasında olması, 12. sınıfların ise sınava hazırlanması ve çevrimiçi ortamlarda daha az zaman geçirmesi ile açıklanabilir. Ergenlik döneminde gelir düzeyini yüksek algılayanlarda siber zorbalık düzeyinin yüksek çıkması teknolojiye ulaşım imkânının artmasıyla açıklanabilir. Ergenlik döneminde, başkalarını model alma yaygındır. Diğer insanlarla iletişim kurma önemlidir. Bu sebeplerden dolayı film izleyenlerde ve çevrimiçi ortamlarda diğerleriyle oyun oynayanlarda siber zorbalık davranışı fazladır. Günümüzde, ergenler birçok sosyal medya uygulamasını birlikte kullanmaktadır, bu yüzden siber zorbalık düzeyi sosyal medya uygulamasına göre farklılık göstermemektedir. Ergenlerin daha rahat ortamda kendi bilgisayarlarından internete bağlanması siber zorbalık düzeyini arttırmaktadır.

Bu araştırma ortaöğretim kademesinde yapılmıştır. İlkokul, ortaokul ve üniversite kademelerinde benzer araştırmalar yapılabilir. Erkek öğrencilerin siber zorbalık düzeyleri kız öğrencilerinkinden yüksek bulunmasının nedenlerini belirlemek önemlidir. Öğrencilerin internet kullanım amaçlarının siber zorbalıktaki rolleri belirlenmeye çalışılmalıdır. İnternette geçirilen zamanın azaltılması konusunda, risk taşıyan öğrencilere yönelik önleyici ve koruyucu grup rehberliği çalışmaları geliştirilebilir. Siber zorbalığın önemli yordayıcıları olan ahlaki çözülme ve akılcı olmayan inançlarla ilgili değişkenleri ortaya çıkaracak nitel ve nitel ve karma desen araştırmaları yapılabilir. Araştırmacılar boylamsal araştırmalar yaparak siber zorbalık düzeyinin zaman içerisindeki değişimini inceleyebilirler. Ortaöğretim kurumlarında çalışan okul psikolojik danışmanları erkek öğrencilere yönelik siber zorbalıkla ilgili önleyici psikoeğitim uygulayabilirler. Bu araştırma, ergenlik döneminde siber zorbalık ile ilişkili sorunlara ve bu sorunlarda ahlaki çözülmenin önemine dikkat çekmesi, ergenlerde güvenli internet kullanımı ve sosyal-bilişsel mekanizmaların çalışmasının gerekliliği açısından önemlidir. Ahlaki çözülme eğiliminin azaltılmasına yönelik çalışmalar değerlendirildiğinde olumlu sosyal davranışların artırılmasının siber zorbalığın önlenmesinde önemli birer koruyucu faktör olduğu değerlendirilmektedir. Ortaöğretim öğrencilerinde, akılcı olmayan inançları yüksek öğrencilere bilişsel davranışçı yöntemle grupla danışma yapılabilir. Ortaöğretim öğrencilerinden internette fazla zaman geçirenler tespit edilip sosyal faaliyetleri arttırmaya yönelik çalışmalar yapılması önemlidir.

KAYNAKÇA

- Abass, E. M. (2022). Structural model of causal relationships between each irrational thought psychological debility and cyber bullying among the students of the college of education Alexandria University. *Journal of Scientific Research in Education*, 23(1), 195-238. <https://doi.org/10.21608/jsre.2022.118586.1436>
- Ak, Ş., Özdemir, Y., & Kuzucu, Y. (2015). Cybervictimization and cyberbullying: The mediating role of anger, don't anger me! *Computers in Human Behavior*, 49, 437-443. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2015.03.030>
- Alabi, Y. L., & Lami, M. M. (2015). Efficacy of client-centred and rational-emotive behaviour therapies in reducing bullying behaviour among In-school adolescents in Ilorin, Nigeria. *International Journal of Instruction*, 8(1), 61-74.
- Alzamil, A. A. (2021). Role of telephone counseling in facing the problems of the adolescents suffering from cyberbullying from the perspective of student counselors. *International Journal of Education and Practice*, 9(2), 440-455.
- Antoniadou, N., Kokkinos, C. M., & Markos, A. (2016). Development, construct validation and measurement invariance of the Greek cyber-bullying/victimization experiences questionnaire (CBVEQ-G). *Computers in Human Behavior*, 65, 380-390. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2016.08.032>
- Aricak, O. T., & Ozbay, A. (2016). Investigation of the relationship between cyberbullying, cybervictimization, alexithymia and anger expression styles among adolescents. *Computers in Human Behavior*, 55, 278-285. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2015.09.015>

- Bakioğlu, F., & Eraslan Çapan, B. (2019). Moral disengagement and cyber bullying a mediator role of emphatic tendency. *International Journal of Technoethics*. DOI: 10.4018/IJT.2019070102
- Balakrishnan, V. (2015). Malezya'da genç yetişkinler arasında siber zorbalık: Cinsiyet, yaş ve internet sıklığının rolleri. *İnsan Davranışında Bilgisayarlar*, 46, 149-157.
- Bandura, A. (1999). Moral disengagement in the perpetration of inhumanities. *Personality and Social Psychology Review*, 3, 193-209. https://doi.org/10.1207/s15327957pspr0303_3
- Bandura, A., Barbaranelli, C., Caprara, G. V., & Pastorelli, C. (1996). Mechanism of moral disengagement in the exercise of moral agency. *Journal of Personality and Social Psychology*, 71(2), 364-374.
- Bandura, A. (2002). Selective moral disengagement in the exercise of moral agency. *Journal of Moral Education*, 3(12), 101-119. <https://doi.org/10.1080/0305724022014322>
- Barlett, C. P., & Chamberlin, K. (2017). Examining cyberbullying across the lifespan. *Computers in Human Behavior*, 71, 444-449. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2017.02.009>.
- Batıgün, A. D., & Kılıç, N. (2011). İnternet bağımlılığı ile kişilik özellikleri, sosyal destek, psikolojik belirtiler ve bazı sosyo-demografik değişkenler arasındaki ilişkiler. *Türk Psikoloji Dergisi*, 26(67).
- Bauman, S. (2010). Cyberbullying in a rural intermediate school: An exploratory study. *The Journal of Early Adolescence*, 30(6), 803-833. <https://doi.org/10.1177/0272431609350927>
- Baykal, F. (2016). *Lise öğrencilerinde siber zorbalık ve mağduriyetin ailedeki koruyucu etmenlerle ilişkisi*. Afyonkarahisar ili örneği, Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Beckman, L., Hagquist, C., & Hellström, L. (2013). Discrepant gender patterns for cyberbullying and traditional bullying—An analysis of Swedish adolescent data. *Computers in Human Behavior*, 29(5), 1896-1903. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2013.03.010>
- Beyazıt, U., Aslan, B., Yılmaz, Z., & Bütün Ayhan, A. (2019). The relationship between parents' neglect of their children and their children's internet addiction and cyberbullying behaviors. *Turkish Studies Educational Sciences*, 14(3), 993-1008.
- Bingöl, N. (2013). *Lise öğrencilerinin siber zorba ve mağdur olma davranışları ile yakın çevrelerinden algıladıkları sosyal destek düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Unpublished master's thesis). University of Fatih, Institute of Social Science, İstanbul.
- Birle, D., & Boşca, S. (2013). The relationship between bullying and Irrational beliefs In a sample of Romanian students. *Romanian Journal of School Psychology*, 6(11), 126-133.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2019). *Eğitimde bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Brochado, S., Soares, S., & Fraga, S. (2017). A scoping review on studies of cyberbullying prevalence among adolescents. *Trauma, Violence, & Abuse*, 18(5), 523-531. <https://doi.org/10.1177/1524838016641668>
- Calvete, E., Orue, I., Estévez, A., Villardón, L., & Padilla, P. (2010). Cyberbullying in adolescents: Modalities and aggressors' profile. *Computers in Human Behavior*, 26(5), 1128-1135. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2010.03.017>
- Campbell, M., Spears, B., Slee, P.T., Butler, D., Kift, S. (2013). Victims' perceptions of bullying: Traditional and cyber and the psychosocial correlates of their victimisation. *Emotional and Behavioural Difficulties*, 17, 389-401.
- Cappadocia, M. C., Craig, W. M., & Pepler, D. (2013). Cyberbullying: Prevalence, stability, and risk factors during adolescence. *Canadian Journal of School Psychology*, 28(2), 171-192. <https://doi.org/10.1177/0829573513491212>
- Çelik, A. A. (2015). *Lise öğrencilerinin siber zorbalık düzeyleri ile algılanan sosyal destek düzeyleri arasındaki ilişkinin bazı değişkenler açısından incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Mevlâna Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı.
- Çiftçi, H. (2015). *Lise öğrencilerinin siber zorbalık eğilimlerinin facebook tutumu ile ilişkisinin incelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Connell, N. M., Schell-Busey, N. M., Pearce, A. N., & Negro, P. (2014). Badgrlz? Exploring sex differences in cyberbullying behaviors. *Youth Violence and Juvenile Justice*, 12(3), 209-228. <https://doi.org/10.1177/1541204013503889>
- Cross, D., Barnes, A., Papageorgiou, A., Hadwen, K., Hearn, L., Lester, L. (2015). A social-ecological framework for understanding and reducing cyberbullying behaviours. *Aggression and Violent Behavior*, 23: 109-117. <https://doi.org/10.1016/j.avb.2015.05.016>

- Del Rey, R., Lazuras, L., Casas, J. A., Barkoukis, V., Ortega-Ruiz, R. & Tsorbatzoudis, H. (2016). Does empathy predict (cyber) bullying perpetration, and how do age, gender and nationality affect this relationship? *Learning and Individual Differences*, 45, 275-281. <https://doi.org/10.1016/j.lindif.2015.11.021>
- Ellis, A. (2001). Overcoming destructive belief, feeling and behaviors. Amherst, NY: Prometheus.
- Eraslan Çapan, B., Bakioğlu, F., & Kirteke, S. (2020). Siber Zorbalık Ölçeğinin Türk kültürüne uyarlanması: Psikometrik özellikleri. *Anatolian Journal of Psychiatry/Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 21.
- Eraslan Çapan, B., Kirteke, S., & Bakioğlu, F. (2022). Çevrimiçi ahlaki çözülme ölçeğinin türkçeye uyarlanması empatik eğilim ve sanal zorbalık ile ilişkisi. Presented at the 23. Uluslararası Psikolojik Danışma ve Rehberlik Kongresi, İstanbul.
- Eraslan-Çapan, B., & Bakioğlu, F. (2020). Submissive behavior and cyber Bullying: A study on the mediator roles of cyber victimization and moral disengagement. *Psychologica Belgica*, 60(1), pp.18-32. doi: 10.5334/pb.509
- Erbıçer, E. S. (2017). *Üniversite öğrencilerinin siber zorbalık ve siber mağduriyet düzeylerinin sosyal uyuma ve bazı kişisel değişkenlere göre incelenmesi* (Master's thesis, Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Erdur- Baker, Ö. (2010). Cyberbullying and its correlation to traditional bullying, gender and frequent and risky usage of internet-mediated communication tools. *New Media & Society*, 12(1): 109-125. <https://doi.org/10.1177/1461444809341260>
- Erdur-Baker, Ö., Kavşut, F. (2007). Akran zorbalığının yeni yüzü: Siber zorbalık. *Eurasian Journal of Educational Research (EJER)*, (27): 31-42.
- Erdur-Baker, Ö., Tanrikulu, İ. (2010). Psychological consequences of cyber bullying experiences among Turkish secondary school children. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 2(2): 2771-2776. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2010.03.413>
- Erdur-Baker, Ö., ve Topçu, Ç. (2008). *Siber zorbalık. Bilişim teknolojileri öğretiminde sosyo-psikolojik değişkenler*. (1. Baskı) içinde (105-125) Ankara: Maya Akademi Yayıncılık.
- Eroğlu, Y. (2014). *Ergenlerde siber zorbalık ve mağduriyeti yordayan risk etmenlerini belirlemeye yönelik bütüncül bir model önerisi*. Doktora Tezi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Uludağ Üniversitesi, Bursa.
- Eroğlu, Y., Aktepe, E., Akbaba, S., Işık, A., & Özkorumak, E. (2015). Siber zorbalık ve mağduriyetin yaygınlığının ve risk faktörlerinin incelenmesi. *Eğitim ve Bilim*, 40(177). <http://dx.doi.org/10.15390/EB.2015.3698>
- Espelage, D. L., Hong, J. S., & Valido, A. (2018). Cyberbullying in the United States. In A. C. Baldry, C. Blaya, & P. Farrington (Eds.), *International Perspectives on Cyberbullying Prevalence, Risk Factors and Interventions* (pp. 65–100). Palgrave Macmillan
- Evegü, E. (2014). *"Ergenlerde Siber Zorbalığın Utangaçlık ve Bazı Demografik Değişkenler Açısından İncelenmesi"*. Yüksek Lisans Tezi. İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Malatya.
- Fallahi, V., Narimani, M., & Atadokht, A. (2022). The structural equation modeling role of irrational beliefs in predicting intermediate cyber bullying experience: Difficulty in emotion regulation. *Psychological Studies*, 18(1). <https://doi.org/10.22051/psy.2021.30477.2166>
- Fives C. J., Kong, G., Fuller, J. R., and DiGiuseppe R. (2011). Anger, aggression, and irrational beliefs in adolescents. *Cognitive Therapy and Research*, 35(3), 199–208. <https://doi.org/10.1007/s10608-009-9293-3>
- Fletcher, A., Fitzgerald Yau, N., Jones, R., Allen, E., Viner, R., Bonell, C. (2014). Brief report: Cyberbullying perpetration and its associations with sociodemographics, aggressive behaviour at school, and mental health outcomes. *Journal of Adolescence*, 37(8): 1393–1398. <https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2014.10.005>
- Garaigordobil, M. (2015). Cyberbullying in adolescents and youth in the Basque country: Prevalence of cybervictims, cyberaggressors, and cyberobservers. *Journal of Youth Studies*, 18, 569–582. <https://doi.org/10.1080/13676261.2014.992324>
- Gimenez Gualdo, A. M., Hunter, S. C., Durkin, K., Arnaiz, P., & Maquilón, J. J. (2015). The emotional impact of cyberbullying: Differences in perceptions and experiences as a function of role. *Computers & Education*, 82, 228–235. <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2014.11.013>
- Gini, G., Pozzoli, T., & Hauser, M. (2011). Bullies have enhanced moral competence to judge relative to victims, but lack moral compassion. *Personality and Individual Differences*, 50, 603–608 <https://doi.org/10.1016/j.paid.2010.12.002>
- Gokkaya, F., & Sutcu, S. T. (2015). Development and evaluation of psychometric characteristics of the Inventory of Cognitions Related Bullying for Children/Cocuklar için zorbalıkla ilgili Bilisler ölceğinin geliştirilmesi ve psikometrik özelliklerinin değerlendirilmesi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 16(S1), 54-64. doi: 10.5455/apd.174346
- Göldağ, B. (2017). Ortaöğretim kurumlarında öğrenim gören öğrencilerin siber zorbalık ve siber mağduriyet durumları. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(54). <http://dx.doi.org/10.17719/jisr.20175434638>

- Hemphill, S. A., & Heerde, J. A. (2014). Adolescent predictors of young adult cyberbullying perpetration and victimization among Australian youth. *Journal of Adolescent Health, 55*(4), 580-587. <https://doi.org/10.1016/j.jadohealth.2014.04.014>
- Hinduja, S., & Patchin, J. W. (2018). Cyberbullying research summary: Cyberbullying and suicide. Online: http://www.cyberbullying.us/myspace_youth_research.pdf.
- Hinduja, S., Patchin, J.W. (2008). Cyberbullying: An exploratory analysis of factors related to offending and victimization. *Deviant Behavior, 29*(2): 129-156. <https://doi.org/10.1080/01639620701457816>
- Hood, M., & Duffy, A. L. (2018). Understanding the relationship between cyber-victimisation and cyber-bullying on Social Network Sites: The role of moderating factors. *Personality and Individual Differences, 133*, 103-108. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2017.04.004>
- Horzum, M, Ayas, T. (2014). Ortaöğretim öğrencilerin psikolojik belirtilere göre sanal zorba ve sanal mağdur düzeylerinin yordanması. *Online Journal of Technology Addiction and Cyberbullying, 1*(2), 21-36.
- Hymel, S., & Bonanno, R. A. (2014). Moral disengagement processes in bullying. *Theory into Practice, 53*(4), 278-285. <https://doi.org/10.1080/00405841.2014.947219>
- Hymel, S., Rocke-Henderson, N., & Bonanno, R. A. (2005). Moral disengagement: A framework for understanding bullying among adolescents. *Journal of Social Sciences, 8*(1), 1-11. <https://doi.org/10.1080/00405841.2014.947219>
- İnceoğlu, Y., & Kar, A. (2010). *Dişillik, güzellik ve şiddet sarmalında kadın ve bedeni*. Ayrıntı yayınları.
- Johnson B. & Cristensen, L. (2014). *Eğitim Araştırmaları: Nicel, Nitel ve Karma Yaklaşımlar* (Çev. Ed. S. B. Demir), Eğiten Kitap, Ankara.
- Kara, T. (2013). *Sosyal Medya Endüstrisi*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Karlıer-Soydaş, D. (2011). *Ergenlerde ebeveyn izlemesi, sanal zorbalık ve yaşam doyumu arasındaki ilişkilerin cinsiyete göre incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Keser, H., & Kavuk, M. (2015). Okulda siber zorbalık farkındalık anketinin geliştirilmesi. *Kastamonu Üniversitesi Kastamonu Eğitim Dergisi, 23*(1), 17-30.
- Kocatürk, M., & Türk-Kurtça, T. (2020). Moral disengagement, attitudes towards violence and irrational beliefs as predictors of bullying cognition in adolescence. *International Education Studies, 13*(10), 47-59. <https://doi.org/10.5539/ies.v13n10p47>
- Kofoed, J., & Staksrud, E. (2019). We always torment different people, so by definition, we are no bullies': The problem of definitions in cyberbullying research. *New Media & Society, 21*(4), 1006-1020. <https://doi.org/10.1177/1461444818810026>
- Korkmaz, A. (2016). Siber zorbalık davranışları sergileme ve siber zorbalığa maruz kalma durumlarının karşılaştırılması. *TRT Akademi, 1*(2), 620-639.
- Kowalski, R. M., Giumetti, G. W., Schroeder, A. N. ve Lattanner, M. R. (2014). Bullying in the digital age: A critical review and meta-analysis of cyberbullying research among youth. *Psychological Bulletin, 140*(4), 1073-1137.
- Lazuras, L., Barkoukis, V., Ourda, D., & Tsorbatzoudis, H. (2013). A process model of cyberbullying in adolescence. *Computers in Human Behavior, 29*, 881-887. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2012.12.015>
- Mishna, F., Khoury-Kassabri, M., Gadalla, T.M., ve Daciuk, J. (2012). Risk factors for involvement in cyber bullying: victims, bullies, and bully-victims. *Children and Youth Services Review, 34*, 63-70. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2011.08.032>
- Moses, H. T. (2013). *The Relationship between the Processes of Moral Disengagement & Youth Perceptions of Cyber bullying Behaviors during Their Final Semester of High School*. Unpublished Doctoral Dissertation, University of Florida, USA.
- Olweus, D. (1993). Bullying at school Oxford. UK: Blackwell Publishing. [Google Scholar].
- Olweus, D. (1994). Bullying at school: Basic facts and effects of a school-based intervention program. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 35*(7), 1171-1190.
- Özer, G. (2016). *Ortaokul öğrencilerinin siber zorbalık yaşama düzeyleri ile siber zorbalığın öğrenciler üzerindeki etkileri ve öğrencilerin siber zorbalıkla baş etme stratejileri*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Paciello, M., Tramontano, C., Nocentini, A., Fida, R., & Menesini, E. (2020). The role of traditional and online moral disengagement on cyberbullying: Do externalising problems make any difference? *Computers in Human Behavior, 103*, 190-198. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2019.09.024>
- Peker, A. ve Eroğlu, Y. (2010). Erkek Öğrencilerde Siber Zorba ve Kurban Olmanın Yordayıcısı Olarak İnternet Bağımlılığı. 4. *Uluslararası Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Sempozyumu Kongresi'nde sunulmuş bildiri*, Selçuk Üniversitesi, Konya.

- Pelfrey Jr, W. V., & Weber, N. L. (2013). Keyboard gangsters: Analysis of incidence and correlates of cyberbullying in a large urban student population. *Deviant Behavior*, 34(1), 68-84. <https://doi.org/10.1080/01639625.2012.707541>
- Pereira, F., Spitzberg, B., & Matos, M. (2016). Cyber-harassment victimization in Portugal: Prevalence, fear and help-seeking among adolescents. *Computers in Human Behavior*, 62, 136-146. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2016.03.039>
- Perren, S., & Gutzwiller-Helfenfinger, E. (2012). Cyberbullying and traditional bullying in adolescence: Differential roles of moral disengagement, moral emotions, and moral values. *European Journal of Developmental Psychology*, 9(2), 195-209. <https://doi.org/10.1080/17405629.2011.643168>
- Polat, Z. D., & Bayraktar, S. (2016). Ergenlerde siber zorbalık ve siber mağduriyet ile ilişkili değişkenlerin incelenmesi. *Mediterranean Journal of Humanities*, 5(1), 115-132.
- Pornari, C. D., & Wood, J. (2010). Peer and cyber aggression in secondary school students: The role of moral disengagement, hostile attribution bias, and outcome expectancies. *Aggressive Behavior*, 36(2), 81-94. <https://doi.org/10.1002/ab.20336>
- Postorino, L. (2014). *Cyberbullying: The role of empathy and moral disengagement in high school students*. Unpublished doctoral thesis. Marywood University, Pennsylvania, USA.
- Riddell, J., Pepler, D., & Craig, W. (2018). Cyberbullying in Canada. *International perspectives on cyberbullying: Prevalence, risk factors and interventions*, 39-63. https://doi.org/10.1007/978-3-319-73263-3_3
- Rigby, K. (2007). *Bullying in schools: And what to do about it*. Aust Council for Ed Research.
- Sabancı, Y. (2018). *Ergenlerde siber zorbalık ve siber mağduriyetin yordayıcıları olarak akılcı olmayan inançlar psikolojik sağlamlık ve psikolojik ihtiyaçlar*. Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Gaziantep.
- Sarak, Ö. (2012). *Lise öğrencilerinde sanal zorbalık*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans tezi, Haliç Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Hemşirelik, İstanbul.
- Schneider, S. K., O'Donnell, L., Stueve, A., & Coulter, R. W. S. (2012). Cyberbullying, school bullying, and psychological distress: A regional census of high school students. *American Journal of Public Health*, 102, 171-177.
- Serin H (2012). *Ergenlerde siber zorbalık/siber mağduriyet yaşantıları ve bu davranışlara ilişkin öğretmen ve eğitim yöneticilerinin görüşleri*. Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Smith, P. K., Mahdavi, J., Carvalho, M., Fisher, S., Russell, S., & Tippett, N. (2008). Cyberbullying: Its nature and impact in secondary school pupils. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 49(4), 376-385. <https://doi.org/10.1111/j.1469-7610.2007.01846.x>
- Sourander, A., Klomek, A. B., Ikonen, M., Lindroos, J., Luntamo, T., Koskelainen, M., ... & Helenius, H. (2010). Psychosocial risk factors associated with cyberbullying among adolescents: A population-based study. *Archives of General Psychiatry*, 67(7), 720-728. doi:10.1001/archgenpsychiatry.2010.79
- Spirito, A., Stark, L. J., & Williams, C. (1988). Development of a brief coping checklist for use with pediatric populations. *Journal of Pediatric Psychology*, 13(4), 555-574. <https://doi.org/10.1093/jpepsy/13.4.555>
- Stanley, N., & Manthorpe, J. (2004). *The age of the inquiry: Learning and blaming in health and social care*. Routledge.
- Sung, Y. H. (2018). Book review of cyber bullying approaches, consequences and interventions. *International Journal of Cyber Criminology*, 12(1), 353-361. DOI: 10.1057/978-1-137-50009-0.
- Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2013). *Using Multivariate Statistics*. Pearson
- Tanrıkulu, İ. (2015). *The relationships between cyber bullying perpetration motives and personality traits: testing uses and gratifications theory*. Doktora Tezi. Ortadoğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Taştekin, E., ve Bayhan, P. (2018). Ergenler arasındaki siber zorbalığın ve mağduriyetin incelenmesi. *Online Journal of Technology Addiction and Cyberbullying*, 5(2), 21-45.
- Tetik, S. (2019). *Edirne merkezinde lise öğrencilerinde siber zorbalık ve ilgili faktörlerin değerlendirilmesi*. Uzmanlık Tezi. Trakya Üniversitesi Tıp Fakültesi Aile Hekimliği Anabilim dalı, Edirne.
- Topcu, Ç., & Erdur-Baker, Ö. (2016). Zorbalığa uğrayan ergenlerin yardım alma davranışı ve yardım kaynakları. *Ege Eğitim Dergisi*, 17(1), 127-145. <https://doi.org/10.12984/eed.85242>
- Topçu, Ç., Erdur-Baker, Ö., & Çapa-Aydin, Y. (2008). Examination of cyberbullying experiences among Turkish students from different school types. *CyberPsychology & Behavior*, 11(6), 643-648. <https://doi.org/10.1089/cpb.2007.0161>
- Türkoğlu, S. (2013). *Ergenlerin problemli internet kullanımları ile siber zorbalık eğilimleri arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Doctoral dissertation, Marmara Üniversitesi (Turkey)).

- Turkum, A., Balkaya, A., & Karaca, E. (2005). The adaptation of the irrational beliefs scale to adolescences: Validity and reliability studies. *Turkish Psychological Counseling and Guidance Journal*, 3, 77-83. <https://doi.org/10.17066/pdrd.61581>
- Ünver, H. (2016). *Siber zorbalık ile problemlili internet kullanımı ve riskli internet davranışı arasındaki ilişki ve bu değişkenlerin çeşitli demografik özellikler açısından incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Vandebosch, H., & Van Cleemput, K. (2008). Defining cyberbullying: A qualitative research into the perceptions of youngsters. *Cyber Psychology & Behavior*, 11(4), 499-503. <https://doi.org/10.1089/cpb.2007.0042>
- Wang, J., Iannotti, R. J., & Nansel, T. R. (2009). School bullying among adolescents in the United States: Physical, verbal, relational, and cyber. *Journal of Adolescent Health*, 45(4), 368-375. <https://doi.org/10.1016/j.jadohealth.2009.03.021>
- Wang, X., Lei, L., Liu, D. & Hu, H. (2016). Moderating effects of moral reasoning and gender on the relation between moral disengagement and cyberbullying in adoles-Cents. *Personality and Individual Differences* 98, 244-249. <http://doi.org/10.1016/j.paid.2016.04.056>.
- We Are Social Türkiye, Erişim adresi: <https://datareportal.com/reports/digital-2022-turkey>
- Whittaker, E., & Kowalski, R. M. (2014). Cyberbullying via social media. *Journal of School Violence*, 14(1), 11-29. <https://doi.org/10.1080/15388220.2014.949377>
- Williams, K. R., & Guerra, N. G. (2007). Prevalence and predictors of internet bullying. *Journal of Adolescent Health*, 41(6), 14-21. <https://doi.org/10.1016/j.jadohealth.2007.08.018>
- Wong, D. S., Chan, H. C. O., & Cheng, C. H. (2014). Cyberbullying perpetration and victimization among adolescents in Hong Kong. *Children and Youth Services Review*, 36, 133-140. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2013.11.006>
- Wright, M. F. (2017). Parental mediation, cyberbullying and cybertrolling: The role of gender. *Computers in Human Behavior*, 71, 189-195. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2017.01.059>
- Yaldıran, A. (2019). *Lise öğrencilerinde siber zorbalığa maruz kalma ve okula bağlanma arasındaki ilişkinin incelenmesi (Bolu ili örneği)*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya.
- Yaman, E., & Sönmez, Z. (2015). Ergenlerin siber zorbalık eğilimleri. *Online Journal of Technology Addiction and Cyberbullying*, 2(1), 18-31.
- Yardım, T.E. (2022). *Çevrimiçi oyun oynayan üniversite öğrencilerinin siber zorbalık/mağduriyet düzeyleri ile empati arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Gelişim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
- Yazgılı, E., & Baykara, M. (2021). Siber zorbalık tespit yöntemleri potansiyel uygulama alanları ve zorluklar. Dicle Üniversitesi. *Mühendislik Fakültesi Mühendislik Dergisi*, 12(1), 23-35. <https://doi.org/10.24012/dumf.859651>
- Ybarra, M.L. & Mitchell, K.J. (2004). Youth engaging in online harassment: associations with caregiver-child relationships, Internet use, and personal characteristics. *Journal of Adolescence*, 27 (3), 319-336. <https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2004.03.007>
- Yiğit, M. F., & Seferoğlu, S. S. (2017). Siber zorbalıkla ilişkili faktörler ve olası çözüm önerileri üzerine bir inceleme. *Online Journal of Technology Addiction and Cyberbullying*, 4(2), 13-49.
- Yurdakul, Y., & Ayhan, A. B. (2021). Cyber victimization in adolescence: A qualitative study. *Children and youth services review*, 128, 106139. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2021.106139>